

על הגרלות ועסקי ההימורים במדינת ישראל ע"פ תורה

הקדמה ומיקוד

השבוע נעסוק בעסקי ההימורים במדינת ישראל (מפעל הפיס הימורי ספורט וכדומה) ובאלו שאינם חוקיים כעת (הפעלת בתי קזינו מרוצי סוסים וכדומה). נבחן את המצב כיום אם הינו תואם את ערכי התורה והמוסר היהודיים. נושא זה כפי שיובן מהמקורות שבסוגיה הינו חלק מיסודות הקניינים ע"פ תורה, ולכן מופיע בלימודינו כחלק מעיסוקינו בסוגיית הקניינים ע"פ תורה.

לימודנו השבוע יתחלק לששה חלקים (ע"פ כותרות המשנה המובאות בדפי המקורות)

חלק א: דין "אסתמכתא" - בחלק זה נעסוק בהבנת המושג אסתמכתא ובגדריו ההלכתיים. מיקוד במקורות בחלק זה: יש ללמוד את שני מקורות הגמ' ממסכת בבא מציעא ולהבין היטב על פיהם מתי נחשב הדבר אסתמכתא ומתי לא. (על השו"ע ניתן לדלג משום שמביא את דברי הגמ' להלכה בלא תוספת משמעותית)

חלק ב: אסתמכתא דאורייתא או דרבנן - בחלק זה נלמד מהו תוקפו של איסור קיום עסקים בדרך של אסתמכתא. עיקר הלימוד בחלק זה ייסוב סביב הקשר בין דין אסתמכתא לדין אדם שנעשה ערב להלוואה מסוימת. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד את הגמ' ממסכת בבא בתרא, וכן את מחלוקת הב"ח עם הש"ך האם איסור עשיית אסתמכתא הינו מדאורייתא או מדרבנן (על דברי המרדכי והנתיבות ניתן לדלג)

חלק ג: משחק בקוביא - הימורים מדין "אסתמכתא" - פסול עדות משום משחק בקוביא - לאחר שהבנו את יסוד דין אסתמכתא בחלק זה נלמד את היחס בין משחק בקוביא - הימורים לבין דין אסתמכתא בפרט בהקשר של פסול עדות לאדם העוסק בהימורים. יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה בפרט יש ללמוד היטב את הגמ' ממסכת סנהדרין המשמשת מקור ראשי לסוגיותינו בשבוע זה.

חלק ד: משחק בקוביא - הימורים מדין "אסתמכתא" - איסור משחק בקוביא - חלק זה הינו המשך ישיר של החלק הקודם בו נמשיך לעסוק ביחס בין איסור אסתמכתא לבין עיסוק בהימורים. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד היטב את הגמ' בשבת ולהשוותה לגמ' סנהדרין הנ"ל לאחר מכן יש ללמוד את כל דברי הראשונים בחלק זה (ריב"ש, תוספות, מרדכי ורמב"ם) בפרט לראות את הסתירה בין דברי הרמב"ם בחלק זה לבין דבריו בחלק הקודם ואת פסק ההלכה של השו"ע והרמ"א בסוגיה זו (על דבריו הארוכים של הכסף משנה בהם מנסה לתרץ את הסתירה ברמב"ם ניתן לדלג אך כדאי מאוד להותיר להם זמן מסוים)

חלק ה: קניית מוצרים ע"י הגרלה - בחלק זה נלמד את היחס של האחרונים לצורת הקניה הנפוצה מאוד בימינו של קניית מוצרים בדרך של הגרלה ומכרזים וכדומה כל זאת מתוך היחס בין דין זה לדין משחק בקוביא. יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה.

חלק ו: השתתפות בהגרלות של מפעל הפיס - בחלק זה נלמד את המחלוקת בין פוסקי דורנו בדבר ההשתתפות בהגרלות השונות של מפעל הפיס ומתוך כך ננסה להבין את דעתם ביחס לשאר ההגרלות המצויות בימינו. יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה.

דין "אסתמכתא"

1. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף עג עמוד ב - דף עד עמוד א

אמר רב חמא: האי מאן דיהיב זוזי לחבריה למיזבן ליה חמרא, ופשע ולא זבין ליה - משלם ליה כדקא אזיל אפרותא דזולשפט. אמר אמימר: אמרייתא לשמעטא קמיה דרב זביד מנהרדעא. אמר: כי קאמר רב חמא - הני מילי ביין סתם, אבל ביין זה - לא, מי יימר דמזבני ליה ניהליה? רב אשי אמר: אפילו יין סתם נמי לא, מאי טעמא? אסתמכתא היא, ואסתמכתא לא קניא. ולרב אשי מאי שנא מהא דתנן: אם אוביר ולא אעביד - אשלם במיטבא! - התם בידו הכא לאו בידו.

2. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף קד עמוד ב

ההוא גברא דקבל ארעא מחבריה, אמר: אי מוברנא לה - יהיבנא לך אלפא זוזי. אוביר תילתא. אמרי נהרדעי: דינא הוא דיהיב ליה תלת מאה ותלתין ותלתא ותילתא. רבא אמר: אסתמכתא היא. ואסתמכתא לא קניא. ולרבא, מאי שנא מהא דתנן: אם אוביר ולא אעביד אשלם במיטבא? - התם לא קא גזים, הכא כיון דקאמר מילתא יתירתא - גוזמא בעלמא הוא דקגזים.

3. שולחן ערוך חושן משפט הלכות חכירות וקבלנות סימן שכח סעיפים א-ב

המקבל שדה מחבירו, ולא עשתה, אם יש בה כדי להוציא סאתים יתר על ההוצאה, חייב המקבל ליטפל בה, שכך כותב לבעל הקרקע: אנא אקום ואזרע וכו' ואעמיד כרי לפניך ותטול חלקך וכו'. (ואפילו לא כתב כך, כמאן דכתב דמי) (המגיד פרק י"ח דשכירות ובית יוסף בשם התוס' והרא"ש). לא עבדה, אלא הובירה כולה או מקצתה, שמין אותה כמה היא ראויה לעשות, ונותן לו חלקו שהיה מגיע לו. ואם התנה עמו: אם אוביר ולא אעביד אשלם אלף זוז, הרי זו אסתמכתא ואינו חייב לשלם אלא נותן כפי מה שראויה לעשות בלבד.

אסמכתא דאורייתא או דרבנן

4. תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף קעג עמוד א- דף קעג עמוד ב

מתני'. המלוה את חבירו על ידי ערב - לא יפרע מן הערב, ואם אמר לו על מנת שאפרע ממי שארצה - יפרע מן הערב; רשב"ג אומר: אם יש נכסים ללוה - בין כך ובין כך לא יפרע מן הערב. וכן היה רבן שמעון בן גמליאל אומר: הערב לאשה בכתובתה, והיה בעלה מגרשה - ידירנה הנאה, שמא יעשו קנוניא על נכסים של זה ויחזיר את אשתו.

גמ'. מאי טעמא? רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: גברא אשלימת לי, גברא אשלימי לך. מתקיף לה רב נחמן: האי דינא דפרסאי! אדרבה, בתר ערבא אזלי! אלא, בי דינא דפרסאי דלא יהבי טעמא למילתייהו! אלא אמר רב נחמן: מאי לא יפרע מן הערב? לא יתבע ערב תחלה. תניא נמי הכי: המלוה את חבירו על ידי ערב - לא יתבע ערב תחלה, ואם אמר על מנת שאפרע ממי שארצה - יתבע ערב תחלה. א"ר הונא: מנין לערב דמשתעבד? דכתיב: אנכי אערבנו מידי תבקשנו. מתקיף לה רב חסדא: הא קבלנות היא, דכתיב: תנה אותו על ידי ואני אשיבנו! אלא אמר רבי יצחק, מהכא: לקח בגדו כי ערב זר ובעד נכריה חבלהו; ואומר: בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך, נוקשת באמרי פיך נלכדת באמרי פיך, עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעך, אם ממון יש לו בידך - התר לו פיסת יד, ואם לאו - הרבה עליו ריעים. אמר אמיר: ערב דמשתעבד - מחלוקת ר' יהודה ור' יוסי, לרבי יוסי דאמר: אסמכתא קניא - ערב משתעבד, לר' יהודה דאמר: אסמכתא לא קניא - ערב לא משתעבד. אמר ליה רב אשי לאמיר: הא מעשים בכל יום, דאסמכתא לא קניא וערב משתעבד! אלא אמר רב אשי: בההוא הנאה דקא מהימן ליה - גמר ומשתעבד נפשיה.

5. מרדכי מסכת בבא פרק שור שנגח ד' וה' [רמז מב]

ומצאתי [עוד] בשם רבינו נתנאל (*מקנין) [*מקנו"ן] דאסמכתא קניא לגבי הקדש וצדקה שהרי אסמכתא קונה [מן התורה] כדאמר מנין לערב מן התורה דכתיב אנכי אערבנו והיינו אסמכתא.

6. ב"ח חושן משפט סימן רז

אמנם בדברי רבינו צ"ע שכתב לפיכך כשהמוכר מקנה ללוה וכו' דכיון דתופס דברי ר"י א"כ האי לפיכך דקאמר מיירי בדלא גזים וליכא מילתא יתירתא דאי גזים אפילו היה תלוי ביד המוכר הוא אסמכתא אלא ודאי בדלא גזים אלא כי הך דאוביר אשלם במיטבא ואפ"ה קאמר בתולה בדעת אחרים הוי אסמכתא מטעם דלא הוי בידו וקשיא טובא א"כ היאך נמצא ידינו ורגלינו על כל תנאי בני אדם זה עם זה שכולם בלשון אם הם ותולה בדעת חבירו וכך התנו משה וישראל עם בני גד ובני ראובן אם יעברו ונתתם וי"ל דסובר רבינו דבתנאי בני אדם זה עם זה צריך ליזהר שיהיה בדרך שלא יהא בו חששא דאסמכתא כגון במעכשיו או קנין בבית דין חשוב ומתנאי בני גד ובני ראובן ודאי לא קשה דהתם הוי משה וישראל ולא הוי בית דין חשוב בישראל מעולם כמוהו אי נמי דהוי במעכשיו אי נמי כל דין אסמכתא דלא קניא אינו אלא מדרבנן אבל דאורייתא ודאי אסמכתא קניא כי היכא דערב משתעבד דאורייתא בלשון אסמכתא וכדכתב רבינו לעיל תחלת סימן קכ"ט (ס"א) והשתא ליכא קושיא מבני גד ובני ראובן דהתנאי היה חל דבר תורה אפילו אם תמצוי לומר דהוי אסמכתא זה נראה לומר לדעת רבינו והתיישבו הדברים על אמתתם ובוזה נתיישבו גם דברי הרמב"ם בטוב טעם ואין צורך לחלק בדבריו הסתומים כמ"ש בתחלה גם התיישב דלא קשה מדרך בני אדם שמתנים זה עם זה וכן עמא דבר בכל תנאים שמתנים זה עם זה ליזהר שלא יהא בו חששא דאסמכתא ותימה מהגדולים שהתעוררו על ספק זה ולא קשה ולא מידי ואולי הניחו לי מקום להתגדר בו:

7. ש"ך חושן משפט סימן רז ס"ק יח

לא גמר והקנה - ועיין בב"ח מ"ש ליישב הא דמהני תנאי בני גד ובני ראובן אף שהיה תולה בדעת אחרים ודבריו תמוהים דמ"ש דמדאורייתא אסמכתא קניא והביא ראיה מערב דלמא שאני ערב בההוא הנאה כו' וכמ"ש להדיא בש"ס וע' מ"ש בשם רמב"ן בזה וגם דבריו בזה הם דברי נביאות ע' בתשובות רשד"ם סימן רס"ה:

8. נתיבות המשפט ביאורים סימן רז ס"ק טו

ולפעד"נ ליישב, דהא הש"ך בס"ק י"ח הביא דעת הב"ח [סעיף י"ח] דס"ל דמדאורייתא אסמכתא קניא, וכתב עליו הש"ך שהם דברי נביאות. ובאמת אישתימתייהו להש"ך שהם מדברי המרדכי [בב"ק סי' מ"ו ובהגהות סנהדרין סי' תשכ"א] הובא בד"מ סימן זה [סעיף י"ד]. ומה שהקשה הש"ך דהא בערב אמרינן בש"ס [ב"ב קע"ג ע"ב] הטעם משום דבההיא הנאה דמהימן ליה גמר ומקני, י"ל דמסתבר להמרדכי דסברת גמר ומקני

לא מהני רק אי אמרינן דאסמכתא קניא מדאורייתא רק מדרבנן לא קניא, מהני לדחות הדרבנן, אבל אי מדאורייתא קנין ספק לאו קנין כלל הוא, לא מהני סברת דגמר ומקני, דהא מ"מ לאו קנין הוא. אלא אי אמרינן דמדאורייתא הוי קנין, אלא דאמדו חכמים שהוא מסמיכו בדברים, וכשהוא אומדנא דגמר ומקני מהני.

משחק בקוביא- הימורים מדין "אסמכתא"- פסול עדות משום משחק בקוביא

9. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף כד עמוד ב- דף כה עמוד א

ואלו הן הפסולין - המשחק בקוביא והמלוה בריבית, ומפריחי יונים, וסוחרי שביעית. אמר רבי שמעון: בתחילה היו קורין אותן אוספי שביעית, משרבו האנסין חזרו לקרותן סוחרי שביעית. אמר רבי יהודה: אימתי - בזמן שאין להן אומנות אלא הוא, אבל יש להן אומנות שלא הוא - כשרין. גמרא. משחק בקוביא מאי קא עביד? - אמר רמי בר חמא: משום דהוה אסמכתא, ואסמכתא לא קניא. רב ששת אמר: כל כי האי גוונא - לאו אסמכתא היא. אלא: לפי שאין עסוקין ביישובו של עולם. מאי בינייהו? - איכא בינייהו דגמר אומנותא אחריתי. (ותנן) +מסורת הש"ס: דתנן+ אמר רבי יהודה: אימתי - בזמן שאין להן אומנות אלא הוא, אבל יש להן אומנות שלא הוא - (הרי זה) כשרים. אלמא טעמא דמתניתין - משום יישובו של עולם הוא, קשיא לרמי בר חמא! וכי תימא פליגי רבנן עליה דרבי יהודה - והא אמר רבי יהושע בן לוי: כל מקום שאמר רבי יהודה אימתי ובמה - אינו אלא לפרש דברי חכמים. רבי יוחנן אמר: אימתי - לפרש, ובמה - לחלוק. ודכולי עלמא, אימתי לפרש הוא! - גברא אגברא קא רמית? - מר סבר: פליגי, ומר סבר: לא פליגי. - ולא פליגי? והתניא: בין שיש לו אומנות שלא הוא, בין שאין לו אומנות אלא הוא - הרי זה פסול! - ההיא רבי יהודה משום רבי טרפון היא. דתניא, רבי יהודה אומר משום רבי טרפון: לעולם אין אחד מהן נזיר, לפי שלא נתנה נזירות אלא להפלאה.

10. תוספות מסכת סנהדרין דף כד עמוד ב

כל כי האי גוונא לאו אסמכתא היא - פ"ה דהיכי דמי אסמכתא כגון אם אוביר ולא אעביד אשלם במיטבא וכן משליש את שטרו דגט פשוט (ב"ב דף קסח. ושם) דכל הני סמיך אדעתיה וסבור הוא שזוה בידו לעשות ומרישא כי מתני ליה אדעתיה דלא יהיב ליה מתנה אתני ליה שהרי סבור הוא שלא יבא לידי כך אבל הכא לאו בידו ולא סמיך אמידי דהא לא ידע אי נצח אי לא נצח ואפ"ה אתני ש"מ דמספיקא גמר ומקני ולא גזילה היא... אבל ר"ת הקשה לפי' הקונט' משום דלפי פ' משמע דטפי חשיב אסמכתא (מה) שהיה בידו מלאו בידו ובפ' איזהו נשך (שם דף עד. ושם) משמע איפכא דאמר התם האי מאן דמקבל זוזי מחבריה למזבין ליה חמרא ופשע ולא זבין משלם כדאזיל אפרוותא דזולשפטו וקאמר התם דאסמכתא היא כו' עד דמקשה הש"ס מאי שנא מאם אוביר ולא אעביד אשלם במיטבא ומשני התם גבי אם אוביר ולא אעביד אשלם במיטבא משום דהוי בידו לא הויא אסמכתא אלמא דלא הויא בידו הוי טפי אסמכתא ממה שהוא בידו על כן נראה לר"ת לפרש הכי כל כי האי גוונא לאו אסמכתא היא דלא הויא אסמכתא אלא היכא שאין יכול להרויח כגון משליש שטרו וכו' דגט פשוט (ב"ב דף קסח.) אבל הכא לא הויא אסמכתא משום דכיון דשנים הם כל אחד ואחד מקני לחבריה מגו דאי מרווח בעי איהו למקני בההיא הנאה גמר ומקני לחבריה ולפי זה כל שידוכין לא הויא אסמכתא משום דכל חד וחד בעי למקני גמר נמי ומקני... על כן נראה לר"י עיקר כפירוש רש"י ואי קשיא לו מההיא דאיזהו נשך כדפירש לעיל תריץ הכי שאני התם דודאי דבר שהוא בידו ממש לגמרי כגון אם אוביר ולא איעביד אשלם במיטבא דהתם בידו לעשות ולא גזים נמי שסובר הוא שכן הפסיד חבירו אם לא ישלים תנאו כמו אם ישלם במיטבא ובההיא ודאי גמר ומקני ולא חשיב אסמכתא ואומר בלבו עלי לשלם ודאי מן הדין מה שבידי לעשות ולא עשיתי אבל היכא דגזים אף על גב דהוי בידו ממש לגמרי כגון אם אוביר ולא איעבד אשלם אלפא זוזי מכל מקום כיון דגזים ודאי הוי גוזמא דמתנה לשלם אלף זוז בשביל קרקע אחת ודאי חשיב אסמכתא ומיהו קשה דהכא משמע דדבר דלא הוי בידו לאו אסמכתא הוא כגון משחק בקוביא דהכא ואף על גב דגזים ומאי שנא מההיא דחמרא דזולשפטו דחשבינן אסמכתא מהאי טעמא ומכ"מ לא קשיא מידי דהתם ודאי הויא אסמכתא משום שזוה סומך עליו משום דהוי דבר שבידו שמוצאין יין למכור ונראה כאסמכתא קצת אף על גב דלא גזים דשמא לא ירצו אחרים למכור לו והלכך אף על גב דלא גזים כיון דלאו בידו הוא לגמרי לא גמר ומקני לחבריה אבל הכא גבי משחק בקוביא דלאו בידו הוא כלל אף על גב דגזים בתנאי שחוק שלו מ"מ גמר ומקני כיון שהוא יודע שאין בידו להרויח וידוע הוא שאחד מהם ריויח ודאי לא נתכוון להסמיך חבירו על דבר שאינו אלא גמר ומקנה לכך כי האי גוונא ודאי לאו אסמכתא היא אבל הא דאשלם אלפא זוזי דגזים וגם בידו להשלים תנאו יש לנו לומר דנתכוון להסמיך ולהטעות חבירו הויא אסמכתא משום דגוזמא קאמר ולא גמר ומקנה ומסתברא דלהכי גזים שהוא סבור ודאי שיעבדנה ועוד שבידו הוא ומשום הכי פסק דמשחק בקוביא כשר לעדות דפסקינן כר' יהודה לקמן דכיון שיש לו אומנות שלא הוא כשר והא דפסקינן דמשחק בקוביא קני דווקא כשמעות שניהם על פי הדף לפי שהדף והמקום קנוי לאותו שירויח כדי לקנות המעות אשר עליו אבל המשחקים באמנה אפילו הקנו לא מהני אם לא הקנו בב"ד חשוב כדא"ל בנדרים (דף כז:).

11. רמב"ם הלכות עדות פרק י הלכה ד

אחד המלוה ואחד הלוח שניהם פסולין לעדות, אם רבית קצוצה עשו הרי הן פסולין מן התורה ואם אבק רבית עשו הרי הן פסולין מדבריהם, וכן כל העובר על גזל של דבריהם הרי הוא פסול מדבריהם... וכן מפריחי יונים ביישוב פסולין מפני שחזקתן שגוזלים יונים של אחרים בחנם... וכן משחק בקוביא והוא שלא תהיה לו אומנות אלא הוא, הואיל ואינו עוסק ביישובו של עולם הרי זה בחזקת שאוכל מן הקוביא שהוא אבק גזל, ולא בקוביא בלבד אלא אפילו משחקים בקליפי אגוזים וקליפי רמונים, וכן לא יונים בלבד אמרו אלא אפילו המשחקים בבהמה חיה ועוף ואומר כל הקודם את חבירו או כל הנוצח את חבירו יטול בעליו את שניהן וכן כל כיוצא בשחוק זה, והוא שלא תהיה לו אומנות אלא שחוק זה הרי הוא פסול, וכל אלו פסולין מדבריהם.

12. טור חושן משפט הלכות עדות סימן לד

משחקים בקוביא פסולים ולא דוקא בקוביא אלא אפי' בכל מיני שחוק אפי' בקליפי רימונים ואגוזים ודווקא כשאין לו אומנות אחרת אלא הוא והטעם מפני שאז אינו מתעסק ביישובו של עולם לידע כמה טורח האדם אחר הממון ונקל בעיניו להעיד שקר להפסיד ממון חבירו לפיכך אם יש לו אומנות אחרת כשר:

13. שולחן ערוך חושן משפט הלכות עדות סימן לד סעיף טז

מפריחי יונים (פי' שמלמדים אותם להביא יונים משובך הזולת) ביישוב, פסולים, מפני שחזקתן שגוזלים יונים של אחרים. וכן סוחרי שביעית, והם בני אדם שיושבים בטלים, וכיון שבאה שביעית פושטים ידיהם ומתחילים לישא וליתן בפירות, שחזקת אלו שהם אוספים פירות שביעית ועושים בהן סחורה, וכן משחק בקוביא, והוא שלא תהיה לו אומנות אלא הוא, הואיל ואינו עוסק ביישובו של עולם, הרי זה בחזקת שאוכל מן הקוביא שהוא אבק גזל. ולא אקוביא בלבד אמרו, אלא אפילו משחקים בקליפי אגוזים וקליפי רמונים; וכן לא יונים בלבד אמרו, אלא אפילו במשחקים בבהמה חיה ועוף, ואמרים: כל הקודם את חבירו או כל הנוצח את חבירו יטול בעליו שניהם, וכל כיוצא בשחוק זה, והוא שלא תהיה לו אומנות אלא שחוק זה, הרי זה פסול. וכל אלו, פסולים מדבריהם.

14. סמ"ע סימן לד ס"ק מ

ולפ"ז אף שיש לו אומנות אחרת, כל שאותה אומנות אינה מספיקה לו לצורך פרנסתו והוצאתו, נמצא דנתפרנס ג"כ ממעות שחוק זה, פסול הוא. ומינה נמי דאפילו אין לו אומנות כלל כל שיש לו ממון אחר ואינו מתפרנס ממעות שחוק זה, אינו נפסל. אבל לטעם דרש"י [סנהדרין כ"ד ע"ב ד"ה שאין] והטור [סעיף כ"ה] דפירשו מה שאמרו בגמרא דפסול משום שאינו עוסק ביישובו של עולם, ר"ל כיון שאין לו מלאכה אינו יודע כמה קשה על בני אדם המעות ומחיייתם ויקל עליו להעיד שקר, ולפ"ז בשניהן הוא איפכא, והיינו דכל שיש לו אומנות אחרת אפילו כל דהו אינו נפסל, וכל שאין לו מלאכה, אפילו יש לו ממון להתפרנס ממנו, הוא נפסל, וכמ"ש בפרישה מבואר מילתא בטעמא.

משחק בקוביא - הימורים מדין "אסמכתא" - איסור משחק בקוביא

15. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קמח עמוד ב - דף קמט עמוד ב

משנה. מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו מפיו, אבל לא מן הכתב. מפיו אדם עם בניו ועם בני ביתו על השולחן, ובלבד שלא יתכוין לעשות מנה גדולה כנגד מנה קטנה. ומטילין חלשין על הקדשים ביום טוב, אבל לא על המנות. גמרא. מפיו אדם עם בניו וכו'. עם בניו ועם בני ביתו - אין, ועם אחר - לא. מאי טעמא? - כדרב יהודה אמר שמואל. דאמר רב יהודה אמר שמואל: בני חבורה המקפידין זה על זה - עוברין משום מדה ומשום משקל, ומשום מנין, ומשום לווין ופורעין ביום טוב. וכדברי (בית הלל) +מסורת הש"ס: [הילל]+ אף משום רבית. אי הכי - בניו ובני ביתו נמי! - בניו ובני ביתו היינו טעמא - כדרב יהודה אמר רב. דאמר רב יהודה אמר רב: מותר להלוות בניו ובני ביתו ברבית, כדי להטעימן טעם רבית. אי הכי - מנה גדולה כנגד מנה קטנה נמי! - אין הכי נמי, וחסורי מיחסרא והכי קתני: מפיו אדם עם בניו ועם בני ביתו על השולחן, אפילו מנה גדולה כנגד מנה קטנה. מאי טעמא - כדרב יהודה אמר רב. עם בניו ועם בני ביתו - אין, עם אחרים - לא. מאי טעמא - כדרב יהודה אמר שמואל. מנה גדולה כנגד מנה קטנה - אף בחול לאחרים אסור. מאי טעמא - משום קוביא.

16. שו"ת הריב"ש סימן תלב

הגיע לידי כתבכם, על דבר האיש ההוא, אשר קבל עליו, בשבועה בתורה, בנקיטת חפץ: שלא לצחוק בקוביא. וכן קבל עליו, על זה: חרם חמור, ונדוי, ולהיות פתו; פת כותי וכו'. כמו שכתוב בנוסח השטר, אשר טופסו שלוח אלי. ושאלתם ובקשתם: אודיעכם דעתי: מה לעשות באיש ההוא, מדין תורה?

... ועוד, שאף אם לא היתה שבועה זו: על דעת המקום יתברך; ולא על דעת רבים; אין מתירין אותה, לפי שאין מתירין, אלא שבועת הרשות. אבל שבועה שנעשית למנוע מאסור, אין מתירין אותה. ושחוק בקוביא; הנה יש בו אסורא דרבנן; כדאיתא בסנהדרין פרק זה בורר (כ"ד:). ואפילו לרב ששת, דס"ל התם: דליכא אסמכתא בקוביא; מ"מ דבר מכוער ומתועב ומשוקף הוא. ורבים חללים הפיל, ועצומים כל הרוגיו. ומפורש הוא בירושלמי (גדרים פ"ה ה"ד): דמי שנדר שלא לצחוק; אין מתירין אותו. וכן דעת הרמב"ן ז"ל במשפט החרם שלו, וכ"כ הרשב"א ז"ל בתשובה.

17. מרדכי מסכת בבא מציעא פרק איזהו נשך רמז שכג

דמשחקי בקוביא ומפריחי יונים [*הוי] אסמכתא משום דלא גמר ומקני דאמר אנא ידענא בנקישא טפי אבל ההוא דפרק במה מדליקין שהמרו זה בזה [*כו] שאינו תלוי בחכמתו מספק גמרי ומקני אהדדי להפסד ולריוח וכן כל שחוק שאינו תלוי בחכמתו.

18. תוספות מסכת שבת דף קמט עמוד ב

מאי טעמא משום קוביא - היינו כרבי יהודה בשם רבי טרפון דאמר אין אחד מהן נזיר שלא נתנה נזירות אלא להפלאה וסבירא ליה דלא מחית אינש לספיקא ולית הלכתא הכי אלא כאידך דר' יהודה כדפסקין בסנהדרין בפרק זה בורר (דף כה. ושם), מ"ר.

19. רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק ו הלכה י

המשחקין בקוביא כיצד, אלו שמשחקין בעצים או בצרורות או בעצמות וכיוצא בהן ועושים תנאי ביניהם שכל הנוצח את חברו באותו השחוק יקח ממנו כך וכך הרי זה גזל מדבריהם אף על פי שברצון הבעלים לקח הואיל ולקח ממון חברו בחנם דרך שחוק והתל הרי זה גזל. וכן המשחקין בבהמה או בחיה או בעופות ועושים תנאי שכל שתנצח בהמתו או תרוץ יותר יקח מחברו כך וכך וכל כיוצא בדברים אלו הכל אסור וגזל מדבריהם.

20. כסף משנה הלכות עדות פרק י הלכה ד

וא"ת והרי פסול הוא משום גזל שכן כתב רבינו בהל' גזילה פ"ו שאסור לשחק בקוביא משום גזל וכיון שכן אפילו יש לו אומנות אחרת פסול וי"ל דהב"ע במשחק עם העכו"ם שאין בו משום גזל וכמ"ש רבינו שם ואפ"ה אם אין לו אומנות אחרת פסול משום שאינו עוסק ביישובו של עולם. וא"ת הרי רבינו כתב הרי זה בחזקת שאוכל מן הקוביא שהוא גזל ואי במשחק עם העכו"ם אין כאן גזל י"ל דלעולם במשחק עם העכו"ם וסובר רבינו שאינו עוסק ביישובו של עולם פי' שכיון שאין לו אומנות אחרת הרי הוא בחזקת שמשחק עם ישראל והוא גזל ואף על פי שלא ראינוהו סתמו כודאי אי נמי דהכא אפילו במשחק עם ישראל עסקינן אלא שאינו משחק במעות ואם היה לו אומנות להתפרנס לא היינו חושדים אותו שדרך העשירים שבגמר מלאכתן שוחקים להעביר השעה אבל כיון שאין לו אומנות סתמו שמשחק במעות ואף על פי שלא ראינו מעולם שמשחק במעות סתמו כודאי תדע שאילו היה פסולו משום ודאי גזל מאי איריא אין לו אומנות אפילו בפעם אחת לבד נפסול משום גזלן וכך אמרו בפרק זה בורר בפירוש דלמ"ד דאיסורא דמשחק בקוביא משום גזל אפי' יש לו אומנות אחרת הוא פסול גם רבינו כתב כאן הרי זה בחזקת שאוכל מן הקוביא שהוא גזל ואי במשחק עם ישראל במעות מאי בחזקת הרי אני רואה אותו משחק במעות וגזל ואוכל אלא ודאי דהכא לאו במשחק עם ישראל במעות עסקינן... וסובר רבינו דהלכה כרמי בר חמא מדאמרין בשבת פרק שואל (דף קמ"ט) מנה גדולה כנגד קטנה אף בחול אסור משום קוביא... יש לנו ליישב מתני' אליבא דרמי בר חמא ולומר דמתניתין מייירי בין במשחק עם ישראל במעות בין עם העכו"ם או עם ישראל בחנם ור' יהודה לא בא אלא לפרש דברי חכמים ולומר דמשחק עם העכו"ם או עם ישראל בחנם לא מיפסל אלא אם אין לו אומנות אחרת לפי שאינו עוסק ביישובו של עולם והשתא אתי שפיר דלא פליג רמי אריב"ל ורבי יוחנן ואתיא נמי ברייתא דבין יש לו אומנות בין אין לו ככ"ע דמייירי במשחק עם ישראל במעות ורמי בר חמא נתן טעם למשחק בקוביא דרך כלל משום גזל שגם משחק עם העכו"ם טעם פסולו הוא לפי שאינו עוסק ביישובו של עולם והוא חשוד שמשחק עם ישראל במעות שהוא גזל וכמו שכתבתי לדעת רבינו אי נמי שהתחיל לתת טעם למשחק עם ישראל במעות משום גזל ודעתו היה לתת טעם למשחק עם העכו"ם לפי שאינו עוסק ביישוב העולם אלא דלא שבקיה רב ששת למגמר למילתיה עד שנחלק עליו ואמר דאפילו משחק עם ישראל במעות לא הוי אסמכתא וכשהשיב איכא בינייהו דגמר אומנותא אחריתי לא השיב אלא במשחק עם ישראל במעות אבל עם העכו"ם לפי שאינם עוסקים ביישוב העולם הוי לתרווייהו אלא שהמקשה לא הבין דבריו וס"ד דמתניתין לא מייירי אלא במשחק עם ישראל במעות ולכך הקשה לו דמתניתין משמע דטעמא לפי שאינם עוסקים ביישוב העולם והשיבו לפי דרכו מה תעלה על דעתך להקשות ממאמר ריב"ל

לרמי וכי גברא אנבראקא רמית אבל קושטא דמילתא דרמי מודה לריב"ל ור' יוחנן וכמו שכתבתי וא"ת א"כ דכ"ע מודו דר' יהודה לא בא אלא לפרש למה ליה לגמרא התם למיפסק הלכתא כוותיה י"ל משום דס"ד דרמי סבר דפליגי ולא אתברר התם דלא פליגי לפום הכי איצטריך למיפסק הלכתא כוותיה אבל לפום קושטא לא הוה צריך וכיון שכן הדין עם רבינו לפסוק כרמי בר חמא וכפי מה שפירשתי ודבריו נכונים וברורים. ודע שבנוסחא אחרת כתוב ה"ז בחזקת שאוכל מן הקוביא שהוא אבק גזל וכתב הטור שכיון שכתב רבינו ה"ז בחזקת שאוכל מן הקוביא אלמא דאם יש לו ממון אחר שאוכל ממנו אינו פסול עכ"ל. ואיני מבין דבריו שרבינו אומר שאע"פ שיש לו ממון אחר מ"מ חזקתו שאוכל מן הקוביא ג"כ: ולא בקוביא בלבד וכו'. ברייתא שם כלשון רבינו. ומ"ש והוא שלא תהיה לו אומנות וכו'. כבר נתבאר בסמוך:

21. שולחן ערוך חושן משפט הלכות גזילה סימן שע סעיפים א-ג

יש דברים שאסרו חכמים משום גזל, והעובר עליהם הרי זה גזלן מדבריהם...

המשחקים בקוביא כיצד, אלו משחקים בעצים או בצרורות או בעצמות, ועושים תנאי ביניהם שכל הנוצה את חבירו באותו שחוק יקח כך וכך. וכן המשחקים בבהמה או בחיה או בעופות ועושים תנאי שכל שתנצה בהמתו או תרוץ יותר יקח מחבירו כך וכך, וכל כיוצא בדברים אלו, הכל אסור, וגזל מדבריהם הוא.

(טור הביאו בס"ו) יש מי שאומר שהמשחק בקוביא עם העובד כוכבים אין בו משום גזל, אבל יש בו איסור עוסק בדברים בטלים, שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה וישובו של עולם. וחלקו עליו לומר שאינו פסול אלא אם כן אין לו אומנות אחרת. הגה: אבל אם יש לו אומנות אחרת, אפילו משחק עם ישראל אינו פסול (טור). וע"ל סימן ר"ז סעיף י"ג. וכבר פשט המנהג כסברא האחרונה לשחוק בקוביא, ואין פסול אלא מי שאין לו אומנות אלא הוא. ואם שחק עמו באמנה אם חייב לשלם, ע"ל סימן ר"ז סעיף י"ג.

22. רמ"א חושן משפט הלכות מקח וממכר סימן רז סעיף יג

הגה: ויש אומרים דג' חלוקין בדיני אסמכתא, דכל מה שאין בידו ותלוי ביד אחרים, כגון שא"ל: קנה לי יין ממקום פלוני ואם לא תקנה תחייב לי בכך וכך, דזה אינו תלוי בו דדילמא לא ירצו למכור לו, הוי אסמכתא בכל ענין ולא קני; ומה שיש בידו לעשות אם לא גזים, כגון שאמר: אם אוביר ולא אעבוד אשלם במיטב, לא הוי אסמכתא, וקניא; אבל אי גזים ואמר: אם לא אעבוד אשלם אלפא זוזי, הוה אסמכתא ולא קניא. לפיכך כשמוכר מקנה ללוקח על תנאי: אם תעשה לי כך תקנה, הוי אסמכתא, כיון שקיום התנאי אינו תלוי ביד המוכר רק ביד הלוקח. אבל אם אין בידו לגמרי, ולא ביד אחרים, כגון המשחק בקוביא וכיוצא בו, שאינו יודע אם ינצח או לא ואפילו הכי התנה, ודאי גמר ומקני מספק. בד"א, כששוחקין במעות מוכנים. אבל אם שוחקים באמנה, אין מוציאין ממנו מה שהפסיד (טור בשם ר"י). ויש אומרים אפילו נתן לו משכון על המעות לא מהני, דמעות אין כאן משכון אין כאן, כמו שנתבאר לעיל סימן ק"ץ סעיף ט'; אבל כשמעות מוכנין על הדף, מותר לשחוק ואין בו אסמכתא (מרדכי פרק זה בורר), ודלא כיש חולקין ואוסרין לשחוק בכל ענין (הגהות מרדכי הנ"ל). וי"א דאינו מותר רק כשהדף שהמעות מונחים עליו קנוי לשניהם (תוס' פ' הנ"ל ב"י בשם ר"י), וע"ל סי' ש"ע, ולא מקרי אסמכתא אלא כשעיקר הדבר תולה בתנאי, אבל מי שמחייב עצמו לחבירו ואומר: אם יהיה בחיים יתן לו ואם לאו יתן ליורשיו, זה לא מקרי אסמכתא, דהא על כל פנים חייב ליתן לו, וכן כל כיוצא בזה (ב"י בשם תשובת רשב"א). י"א הא דמשחק בקוביא לא הוי אסמכתא, הוא מטעם דמאחר ששניהם מתנין זה כנגד זה וכל אחד יוכל להפסיד, אגב דבעי למקני גמר ומקני. ולכן כל שנים שהמרו זה עם זה, קנו, אם קנו מידן; ודוקא שאין בידן גם כן, אבל מה שבידן, לא

קניית מוצרים ע"י הגרלה

23. שו"ת פנים מאירות חלק ג סימן מג

הנה עברה על פני שאלה קטנה ממכ"ת והשואל אמר לי שהיא יתומה שהניח לה אביה ס"ת אם מותר למכור על ידי פייס והגרלה שקורין אויש פלעטין וע"י זה ימכור ביוקר ויהיה ליתומה סייעה להשיא את עצמה לאיש ואם יש לחוש לבזיון כתבי קודש... להודיע לו כי לפי עניות דעתי אין כאן חשש איסור ובית מיהוש משום בזיון כתבי קודש אף דתנן בפ"ק דב"ב ובכתבי קודש אף ששניהם רוצים לא יחלוקו משום בזיון התם קמפגע ונגע בכבוד דספר גופא אבל בנ"ד שס"ת מונח בקרן זוויות בכבוד מאי בזיון שייך הכא אדרבה זה כבוד התורה שכל אחד רוצה לזכות בה ולבו נדבה ליתן סך המיוחד ועץ החיים היא למחזיקים בה אין זה בזיון כלל... ואדרבה ע"י זה מיקרים השער ומוכרים ביוקר לטובת היתומה ותנן ריש פ' כל פסולי מקודשין דף ל"א כל פסולי מוקדשין הנאתן להקדש נמכרין באיטלוז אף שיש קצת בזיון לנהוג בהם למכרו באיטלוז אפ"ה כיון שיש הנאה להקדש שמוכרין אותו ביוקר מותר למכור ה"נ הנאתן להקדש דאם לא ימכרו ביוקר מוכרחים לסייע' לה מן הצדקה והוי הנאתן להקדש.

... וכן ראינו מעשים בכל יום שסופרים כותבי מגילת אסתר ומוכרים ע"י הגרלה ופייס כזה ומוכרים ביוקר כדי להרויח והגורל צוח למי שזכה במצוה זו הוא נשכר ואין פוצה פה ומצפצף לאוסרה וגם בנידון זה דעתי נוטה שאין כאן בית מיחוש למכור ע"י הגרלה כדי שיהיה לה קופצים הרבה וכל המרבה לספר הרי זה משובח כ"ד אהובו ד"ש מאיר חותם פה ק"ק א"ש.

24. שו"ת רב פעלים חלק ב - יורה דעה סימן ל

ונראה לי ליישב מנהג העולם בגורל של י"א נצי"ב בטעם נכון בעזה"י, והוא כי רוב ככל עושין זה הגורל על חפצים, דהיינו שיש לאדם חפץ א' ורוצה למכרו בהרווחה ביותר מן שוויו, על כן מאסף חלקים של הדמים מבני אדם, ולוקח דמי החפץ לעצמו מאלו האנשים שנכנסו בהטלת הגורל, וכותב שם כל אחד בפתקא אחת, ואז אחר שמטיל הגורל וזוכה אחד משמות של הפתקאות, אז הוא לוקח לו את החפץ מאותו אדם בעל החפץ, באופן שאין הזוכה נוטל המעות שנתנו בעלי הפתקאות, אלא נוטל החפץ שהוא ביד האדם שקבל הדמים מכל בעלי פתקאות, וזה החפץ היה עודנו ביד בעליו, והמשחקים בעלי הפתקאות, לא עשו שום קנין של משיכה בגוף החפץ ההוא, כדי שיזכו בגוף החפץ, כי אם רק נתנו מעות, וגם במעות לא נעשה גמר קנין, אלא הם בסוג פקדון אצל בעל החפץ, דודאי אם נאבד או נגנב החפץ אבד לבעל החפץ, והם לוקחים מעות שנתנו, על כן אם יש חשש גזל משום אסמכתא, אין החשש אצל זה הזוכה בגורל, כי הזוכה קבל החפץ מיד בעל בעל/המלה: בעל מיותרת/ החפץ בעד סך מעט הדברים שנתן לו, ומה לו אצל שאר המשחקים שנתנו המעות, כיון דהוא אינו מקבל ולוקח המעות שלהם, ואם יש חשש בזה הוא אצל בעל החפץ שלקח המעות מיד המשחקים, ולכן בכה"ג אין שום חשש ביד כל או"א מן המשחקים הזוכה בגורל בחפץ ונוטלו, ולכן נהגו היתר בזה השחק של י"א נצי"ב שעושין על החפץ. ובזה ממילא תבין, כי גם נידון הגאון חוות יאיר שהמשחקים נתנו המעות על כוס הכסף, שהזוכה לקח הכוס ולא לקח מעות, אין ביד הזוכה בגורל שום חשש, ואפשר שגם ביד בעל הכוס אין חשש, כי קיבל המעות ברצון בעלי הפתקאות, וגמרו ומקנו ליה בכה"ג כל או"א מעות שמסר בידו. וא"כ השתא ממילא מובן ועולה מכל האמור, כי נידון השאלה בשחק שעושין ברנגון יע"א, ה"ז אסור דאין זה דומה לגורל של י"א נצי"ב שלמדנו בו זכות להתיר, יען כי כאן הזוכה בשלושים רופייה בעד כל רופייה אחת אשר נתן, הנה הוא לוקח ממעות שנתנו המשחקים, ועל כן יש בזה איסור קוביא.

השתתפות בהגרלות של מפעל הפיס

25. שו"ת יביע אומר חלק ז - חושן משפט סימן ו

מסקנא דדינא שהספרדים ועדות המזרח אסור להם להשתתף בקניית כרטיסי מפעל הפיס, וכל שכן כרטיסי ספורט למיניהם שמשחקים בשבת ומחללים שבת בפרהסיא, ונמצא שהוא מסייע ידי עוברי עבירה. ואף לאשכנזים יש לאסור בזה.

26. תחומין / כרך ה / הרב אברהם כהנא שפירא / רכישת כרטיסי פיס

אבל באמת אין להאריך הרבה, הדבר נראה פשוט שחשש גזל אין כאן, משום שחז"ל אסרו רק כשהפרס שעומד ליפול בגורלו של המשתתף בגורל מונח לפניו. ועל זה גופא מטיל גורל מי יקבל הכסף הזה, שכל אחד מהמשתתפים מניח משלו על שולחן הקוביא, כי אז יש ספק שכל אחד בטוח בלבו שכסף זה שלו המונח לפניו - יוחזר לו עם תוספת הרווח. ועל כן בעומק לבו אינו מקנה בלב שלם וזה נשאר שלו, ולכן יש כאן חשש גזל למי שזכה בכסף וזהו משחק בקוביא שאסרו חז"ל. אבל בהגרלות כגון מפעל הפיס שהכסף משולם לסוכנות המפעל, הקונה יודע בבירור שכסף זה לא יוחזר אליו, אלא הסוכן יעבירו לסוכנות המקומית ויושם בבנק, ואח"כ יעבירו ללשכה הראשית, ואין לקונה כל ציפיה שכסף זה יוחזר אליו, אלא המפעל ודאי זוכה בהם לחלוטין. וע"כ אין חשש שמא לא התכוין להקנות את הכסף לחלוטין, אלא יש בלבו תקוה שבסופו של דבר לאחר כמה ימים, זה (כסף הקניה) יגרום לו רווח כפול ומכופל, משום שהמספר שלו יזכה בסכום גדול. תקוה כזו יש לכל משקיע בעסק, שמקוה להרוויח מההשקעה שהשקיע, אבל אם תקוותו נכזבת אין בזה כדי לעשות את ההשקעה לגזל. וזה גם לא בכלל חומד מומן חבירו.

מקורות להרחבה

- שו"ת יביע אומר חלק ז - חושן משפט סימן ו- פסיקת הרב עובדיה למסקנה הובאה במקורות אך כדאי ללמוד את תשובתו במלואה בדבר ההשתתפות בהגרלות מפעל הפיס.
- שו"ת באהלה של תורה חלק א חושן משפט סימן קיא- בתשובה זו מבאר הרב אריאל את דעתו בהרחבה בעניין השתתפות בהגרלות מפעל הפיס.